

ΠΡΩΤ. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΟΥΡΤΖΑΝΟΣ
ΔΡ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

*«Ἐπείνασα καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίηρησα καὶ ἐποτίσατέ με,
ξένος ἦμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνός καὶ περιεβάλετέ με,
ἡσθένησα καὶ ἐπεσκέψασθέ με,
ἐν φυλακῇ ἦμην καὶ ἦλθετε πρὸς με
(Ματθ., 25, 35-36)*

Γιὰ νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν κοινωνικὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας χρειάζεται νὰ κατανοήσουμε τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας «κοινωνία» γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Δογματικὴ παράδοση. Οἱ ἄνθρωποι, ὅταν μιλοῦμε γιὰ κοινωνία ἐννοοῦμε ἓνα ὀργανωμένο σύνολο, στηριγμένο σέ δεσμούς καὶ νόμους, ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴν ὁμαλὴ συμβίωση τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν παντός εἶδος πρόοδο. Ἡ κοινωνία προϋποθέτει τὴν ἀποδοχὴ ὀρισμένων κανόνων καὶ τὴν προσωπικὴ προσπάθεια ποὺ θὰ ὀδηγήσει στὴν ἀτομικὴ εὐτυχία, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ καὶ τὴν βελτίωση τοῦ συνόλου. Γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία ὅμως κοινωνία σημαίνει τὴν συνύπαρξη τῶν προσώπων, τὴν σχέση τοῦ ἑνὸς προσώπου μὲ τὸ ἄλλο καὶ τελικὰ τὴν προσφορά τοῦ ἑνὸς στοῦ ἄλλο, δηλαδὴ τὴν ἀλληλοπεριχώρηση: ἡ ζωὴ τοῦ ἑνὸς γίνεται ζωὴ τοῦ ἄλλου, ἡ ὑπαρξη παίρνει νόημα ἀπὸ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ζωῆς ὡς κοινωνίας, ὡς αὐτοπροσφορᾶς, ὡς ἀγάπης. Δὲν μιᾶμε ἀπλῶς γιὰ *societas*, ἀλλὰ γιὰ *communio*.

Γιὰ νὰ ὑπάρξει ἐπομένως «κοινωνία», μὲ τὴν θεολογικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, προϋποτίθεται ἡ ὑπαρξη σχέσης. Καὶ ἡ σχέση αὐτὴ δημιουργεῖται χάρις στὴν Ἀγάπην, τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Θεοῦ. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ»¹, μᾶς λέει ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει ὡς Ἀγάπη. Τὰ Πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος κοινωνοῦν, ζοῦν τὸ ἓνα γιὰ τὸ ἄλλο, ἀλληλοπεριχωροῦνται. Σέ καμμία

¹ Α' Ἰωάν., 4, 16.

περίπτωση τό «εἶναι», ἡ ὑπαρξη καί ἡ ζωή, δέν μπορεῖ νά χωριστεῖ ἀπό τή δυναμική τῆς ἀγάπης. Κι αὐτός ὁ τρόπος δέν νοεῖται ἀναγκαστικά, ὑποχρεωτικά, ἀλλά ὡς κατόρθωμα ἐλευθερίας.

Ἡ κοινωνία τῶν Προσώπων τῆς Ἀγίας Τριάδος εἶναι, ταυτόχρονα, τό πρότυπο γιά τό ἀνθρώπινο πρόσωπο. Ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει ἀληθινά καί ὄχι ἀπλῶς βιολογικά, ζωικά, μόνο ὅταν κοινωνεῖ. Χαρακτηριστική ἡ ἀναφορά τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνα φιλοσόφου Ἡράκλειτου: «*Καθ' ὃ,τι ἂν κοινωνήσωμεν, ἀληθεύομεν, ἃ δέ ἂν ιδιάσωμεν, ψευδόμεθα*»². Γιά τήν Ὁρθόδοξία τό ἀνθρώπινο πρόσωπο ὑπάρχει πραγματικά μόνο ὅταν κοινωνεῖ, ἀναπτύσσει σχέση μέ τό Θεό καί τόν πλησίον. Μέ τόν Θεό κατά χάριν. Μέ τόν πλησίον κατά φύσιν. Τελικός σκοπός τοῦ ἀνθρώπου ἡ μέθεξη, ἡ μετοχή στόν Θεό καί τόν Ἄλλο. Αὐτή ἡ σχέση σπηρίζεται στήν ἀγάπη.

Ἐπομένως, γιά τήν ὀρθόδοξη παράδοση ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τό ἀληθινό του πρόσωπο μόνο στό πλαίσιο τῆς κοινωνίας, τῆς σχέσης. Καί γι' αὐτό ἀκόμη καί ἡ *societas* εἶναι ἀληθινή, ὅταν στηρίζεται στήν *communio*, τό μοῖρασμα στή σχέση τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων προσώπων. Αὐτό συνεπάγεται τό ξεπέραςμα τῆς ἀτομικότητας. Συνεπῶς, ἀληθινές εἶναι οἱ κοινωνίες ὅταν τά ἀνθρώπινα πρόσωπα πού τίς ἀπαρτίζουν δέν περιορίζουν τόν προορισμό τῆς ζωῆς τους στήν ἀτομική εὐτυχία, ἀλλά ἀποσκοποῦν νά πραγματώσουν τή ζωή κατά τό πρότυπο τῆς Ἀγίας Τριάδος, δηλαδή ὡς σχέση ἀγάπης καί μοιράσματος μέ τόν συνάνθρωπό τους, τόν πλησίον, τό ἄλλο ἀνθρώπινο πρόσωπο. Αὐτή ἡ σχέση δέν ἐπιβάλλεται μέσα ἀπό νόμους καί δεσμούς. Εἶναι συνυφασμένη μέ τήν ἐλευθερία, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἀποτελεῖ ἐπιλογή τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία μπορεῖ νά ὀδηγήσει καί στήν θυσία, τήν παραίτηση δηλαδή ἀπό τά δικά μας δικαιώματα χάριν τῶν ἄλλων.

Ἐπομένως, γιά τήν ὀρθόδοξη θεολογία ἡ ἀληθινή κοινωνία δέν στηρίζεται στήν Ἐξουσία καί στήν Ἰσχύ. Ὁ ἄνθρωπος πλάσθηκε γιά νά ἀγαπᾷ καί ὄχι γιά νά ἐξουσιάζει. Ὁ λόγος τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητές Του εἶναι ξεκάθαρος: «*Οἶδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν καί οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὅς ἐάν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καί ὅς ἐάν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔσται ὑμῶν δοῦλος· ὥσπερ ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλά*

² «Σέ ὃ,τι εἴμαστε κοινωνοί, εἴμαστε ἀληθινοί, σέ ὅσα εἴμαστε χωρισμένοι ἀπό τοὺς ἄλλους, εἴμαστε ψευτικοί», Diels-Kranz, *Fragmente der Vorsokratiker*, τόμος 1, σσ. 148, 29-30.

διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν»³. Ἡ ἀγάπη, ὅπως ἐκφράζεται μὲ τὴν διακονία του πλησίον, συγκροτεῖ γνήσια χριστιανικὴ κοινωνία. Ἡ ἐξουσία λειτουργεῖ ὡς μηχανισμός πού ἐξυπηρετεῖ εἴτε τὸ θεσμικὸ ἐγὼ εἴτε τὸ ἀνθρώπινο, δηλαδή διαχωρίζει τὴν κοινωνία σὲ τάξεις καὶ ὁμάδες, οἱ ὁποῖες, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιθυμίας μας, εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴ λειτουργία της, γιατί ἔχουμε νά κάνουμε μὲ ἀνθρώπους τῆς πτώσης, τῆς ἁμαρτίας, δηλαδή τῆς ἀποτυχίας νά ἀγαπήσουν τὸν Θεό καὶ τὸν πλησίον ὅπως τὸν ἑαυτό τους. Ἐπομένως, οἱ κοινωνίες τῶν ἐξουσιῶν δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ ἀληθινὰ χριστιανικές.

Ἡ γνήσια χριστιανικὴ κοινωνία γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία βιώνεται στὴν Θεία Εὐχαριστία. Μέσα στὴν Θεία Λειτουργία ζοῦμε πρωτίστως τὸν τρόπο τῆς Βασιλείας τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, δηλαδή τὴν ἐνότητα ἐν Χριστῷ. Στὴν Εὐχαριστία «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γάρ εἰς ἐσμέν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»⁴. Γι' αὐτὸ καὶ κοινωνοῦμε ἀπὸ τὸ ἴδιο ποτήριο τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἶμα τοῦ Χριστοῦ. Πλούσιοι καὶ φτωχοί, μορφωμένοι καὶ ἀγράμματοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί. Ἔχουμε τὸ ἴδιο δικαίωμα τῆς μετοχῆς στοῦ Σῶμα καὶ τὸ Αἶμα τοῦ Χριστοῦ, γιατί εἴμαστε εἰκόνες Του. Στὴν Εὐχαριστία ζοῦμε τὴν δικαιοσύνη τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ, πού ἔγκειται στὴν ἀγάπη Του καὶ τὴν ἐπιθυμία «πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν»⁵. Στὴν Εὐχαριστία βλέπουμε τὸν κόσμον ὡς δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, πού μᾶς δόθηκε γιὰ νά Τόν δοξολογοῦμε καὶ νά Τόν εὐχαριστοῦμε γιὰ τὴν Ἀγάπη Του. Γι' αὐτὸ προσφέρουμε τὰ δῶρα, τὸ ψωμί καὶ τὸ κρασί, ὡς ἀντίδωρο αὐτῆς τῆς Ἀγάπης ἀναφωνώντας: «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν, κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα»⁶. Στὴν Εὐχαριστία ζοῦμε τὴν εἰρήνη ἀνάμεσα σέ ἐμᾶς, τὸν Θεό καὶ τὸν πλησίον μας, καθὼς θυμόμαστε τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τίς δικές μας ἀποτυχίες, ἀλλὰ καὶ τὴν διαρκῆ πρόσκληση τοῦ Θεοῦ σέ μετάνοια, ἀλλαγὴ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ τρόπου ζωῆς μας, ἄσκηση καὶ ἐπιστροφή στὴν ἀγάπη. Στὴν Εὐχαριστία δοξάζουμε τὸν Θεό καὶ ἀναγνωρίζουμε στὴν ὑπαρξή μας τὰ χαρίσματα πού Αὐτός μᾶς δώρισε. Μὲ ὅπλο μας τὴν ἄσκηση, τὴν παραίτηση δηλαδή ἀπὸ τὰ δικαιώματά μας χάριν τῆς ἀγάπης, κατανοοῦμε τελικὰ ὅτι ἡ εὐτυχία δὲν βρίσκεται στὴν ἀτομικὴ χαρά,

³ Ματθ. 20, 25-28.

⁴ Γαλ. 3, 28.

⁵ Α' Τιμ. 2, 4.

⁶ Θεία Λειτουργία Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

ἀλλά στήν κοινωνία τοῦ προσώπου μας μέ τά πρόσωπα τῶν ἄλλων καί τόν Θεό.

Χρησιμοποιώντας ὡς πρότυπο τήν εὐχαριστιακή θεώρηση τοῦ κόσμου, ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διαβλέπει στά κοινωνικά προβλήματα τήν ἀποτυχία τοῦ ἀνθρώπου νά ζήσει ἐν Χριστῷ καί ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καί τόν καλεῖ σέ μετάνοια.

Ὁ χριστιανός βλέπει τήν ἀδικία στόν κόσμο ὡς ἀπόρροια τῆς ἁμαρτίας, δηλαδή τῆς ἄρνησης τοῦ ἀνθρώπου νά ἀγαπήσει τόν Θεό καί τόν πλησίον του ὅπως τόν ἑαυτό του. Αὐτός πού ἀδικεῖ δέν κατανοεῖ ὅτι στερεῖ ἀπό τόν συνάνθρωπό του ὅ,τι τοῦ ἀνίκη, γιά νά τό καρπωθεῖ ὁ ἴδιος, ἐπειδή δέν τόν ἀγαπᾷ ἀληθινά. Ταυτόχρονα, δέν ἀγαπᾷ ἀληθινά οὔτε τόν Θεό, πού ἔδωσε τήν ἐντολή του νά μάθουμε τήν δικαιοσύνη ὅσοι κατοικοῦμε στή γῆ⁷. Ὁ ἀτομιστής ἄνθρωπος γίνεται ἄδικος. Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία γίνεται κι αὐτή μέ τί σειρά της ἄδικη, ὅταν ἀποτελεῖται ἀπό ἀτομιστές ἀνθρώπους ἢ ὅταν ὁ ἀτομισμός γίνει βάση, περισσότερο ἐθιμική καί λιγότερο νομική, στίς ἀνθρώπινες σχέσεις. Ἡ ἀδικία λοιπόν θεραπεύεται μέ τήν μετάνοια καί ὄχι μέ τούς νόμους, ἐφόσον αὐτοί δέν μποροῦν νά ὀδηγήσουν σέ ἀλλαγὴ τοῦ νοῦ καί τοῦ τρόπου ζωῆς, ἀλλά μόνο σέ καταστολή ἀξιόποινων πράξεων ἢ συντήρηση τῆς ἀδιαφορίας γι' αὐτές.

Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τήν φτώχεια. Εἶναι συνέπεια τῆς ἐγωκεντρικῆς χρήσης τοῦ πλούτου καί τῆς ἐπιθυμίας γιά μεγαλύτερο κέρδος. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, χωρίς νά ἀπορρίπτουν τό δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου νά ἔχει περιουσία, θεωροῦν ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι δάνειο τοῦ Χριστοῦ στόν ἄνθρωπο, γιά νά σωθεῖ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι διαχειριστής τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καί ὄχι κάτοχός τους. Γι' αὐτό οἱ πλούσιοι πού δέν ἐλεοῦν, ἐπικρίνονται ἀπό τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Μέγας Βασίλειος: «Πολλοί πλούσιοι πρόβαλαν τό ἐπιχείρημα: ποιόν ἀδικῶ, ἀφοῦ ὅσα κατέχω εἶναι δικά μου; Ποιά εἶναι δικά σου; Ἀπό ποῦ τά πῆρες καί τά ἔφερες στή ζωή; Εἶναι σά νά πηγαίνει κάποιος στό θέατρο πρῶτος, νά πιάνει τήν καλύτερη θέση καί μετά νά βγάξει ἔξω ὅσους ἔρχονται μετά ἀπό αὐτόν, θεωρώντας ἀποκλειστικά δικό του τό θέαμα πού προορίζεται γιά ὅλους. Αὐτό κάνουν καί οἱ πλούσιοι. Μαζεύουν τά ἀγαθὰ πού εἶναι κοινά γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους, τά θεωροῦν ἀποκλειστικά δικά τους, ἐπειδή πρόλαβαν αὐτοί πρῶτοι καί τά πῆραν... Ἄν αὐτός πού ἀπογυμνώνει τόν ντυμένο ἀποκαλεῖται λωποδύτης, αὐτός πού δέν ντύνει τόν γυμνό, ἂν καί μπορεῖ νά τό κάνει, δέν εἶναι τό ἴδιο; Τό ψωμί πού κρατᾷς στήν ἀποθήκη δικό

⁷ «Δικαιοσύνην μάθετε οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς», *Ἠσαΐας*, 26, 8.

σου είναι ή του φτωχοῦ; Τό ρούχο πού φυλάς στήν ἀποθήκη είναι τοῦ γυμνοῦ. Τά παπούτσια πού σαπίζουν ἀχρησιμοποίητα, είναι τοῦ ξυπόλυτου. Τοῦ φτωχοῦ είναι τά χρήματα πού κρύβεις βαθιά στή γῆ. Ὡστε τόσους ἀδικεῖς, ὅσους μποροῦσες νά βοηθήσεις καί τό ἀρνήθηκες»⁸.

Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ τό πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ καί τήν προτεσταντική ἠθική ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι εὐλογία τοῦ Θεοῦ γιά τά καλά μας ἔργα. Γ' αὐτό καί γιά τήν Ὁρθοδοξία ἡ ἀνεργία, ὡς συνέπεια μάλιστα οἰκονομικῶν ἐπιλογῶν ἢ τοῦ καπιταλιστικοῦ πνεύματος, ἀποτελεῖ παραβίαση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νά ἐργάζονται στόν κόσμῳ⁹. Ὁ πλοῦτος καί ἡ φτώχεια δίδονται κατὰ τήν κρίση τοῦ Θεοῦ, ὥστε νά ὠφεληθοῦμε στόν ἀγῶνα γιά τή σωτηρία μας. Ἐάν ἐγκλωβιστοῦμε στήν αὐτάρκεια, τήν ἀπληστία, τήν πλεονεξία, τήν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας τοῦ ἄλλου, καί, μάλιστα, δέν ἐπιτρέπουμε στούς συνανθρώπους μας οὔτε κἂν νά ἐργαστοῦν, μόνο καί μόνο γιά νά αὐξάνεται ὁ δικός μας πλοῦτος, τελικά τά χρήματα ἀποτελοῦν ἐμπόδιο γιά τήν εἴσοδο στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Συνεπῶς, ὁ πλοῦτος δέν χρησιμοποιεῖται εὐχαριστιακά, ἀλλά ἐγωκεντρικά. Ὡς ἀπάντηση ἡ Ἐκκλησία ζητᾷ τήν ἐλεημοσύνη καί τήν τήρηση τοῦ λόγου τοῦ Χριστοῦ: «Μακάριον ἐστί μαλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν»¹⁰.

Ἀλλά καί γιά τήν ἐλεημοσύνη ἡ πατερική γνώμη εἶναι διαφορετική ἀπό τό ἀνθρωπιστικό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Ἐνας σπουδαῖος ἀσκητής, ὁ Ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σύρος λέει γιά τόν ἄνθρωπο πού ἐλεεῖ: «Ὅταν προσφέρεις στόν πλησίον σου πού ἔχει ἀνάγκη, νά χαίρεσαι καί νά λές στόν Θεό: Δόξα σοι, ὁ Θεός, πού μέ ἀξίωσε νά βρῶ κάποιον καί νά τοῦ προσφέρω ἀνάπαυση»¹¹. Αὐτό τό πνεῦμα ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἀντίληψη τῆς ἐλεημοσύνης ὡς οἴκτου καί εὐσπλαχνίας πού πηγάζει ἀπό ἀνωτερότητα ἢ ἀνθρωπισμό ἢ ἀπό διάθεση θεραπείας τύψεων καί ἐνοχῶν γιά τήν ἀδικία καί τήν ἐκμετάλλευση τῶν ὑποδεέστερων, ἀνθρώπων καί λαῶν. Ὅταν ἐλεοῦμε, εἴτε ὑλικά εἴτε πνευματικά, μέ ἀγαθὰ ἢ μέ προσευχή ἢ μέ πνευματικό λόγο, ὀφείλουμε νά δοξάζουμε τόν Θεό καί ὄχι ἀπλῶς νά θεωροῦμε ὅτι πράξαμε τό καθῆκον μας λυπούμενοι τόν ἄλλο.

Ἀπό τά προηγουμένα προκύπτει ὅτι ἡ κοινωνική ἀνισότητα εἶναι γιά τήν

⁸ «Λόγος εἰς τό "καθελῶ μου τās ἀποθήκας"», ΒΕΠΕΣ, τόμ. 54, σσ. 64-68.

⁹ Γένεσις, 2, 15.

¹⁰ Πράξ. 20, 35.

¹¹ Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, Λόγοι Ἀσκητικοί, Ε', 19.

ορθόδοξη θεολογία συνέπεια της κυριαρχίας στην κοινωνία του πνεύματος της εξουσίας. Η ταξική κοινωνία έρχεται σέ ρήξη με τό πνεῦμα της πρωτοχριστιανικής Ἐκκλησίας, μέ τόν λεγόμενο κοινοτικό τρόπο ζωῆς πού βιώνουμε στην Θεία Εὐχαριστία. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος μετράει μέ βάση τό ἀξίωμά του, τά χρήματα πού ἔχει, τήν μόρφωσή του, τήν καταγωγή του, ἀκόμη καί τήν θρησκευτική του πίστη, τότε δέν ἀντιμετωπίζεται ὡς «εἰκόνα τοῦ Θεοῦ» καί ἡ κοινωνία δέν λειτουργεῖ μέ ὅρους ἀγάπης, ἀλλά μέ ὅρους ἰσχύος καί εξουσίας. Ἀκόμη καί ὁ ἀνθρωπισμός τότε εἶναι ἀποτέλεσμα οἴκτου, ἀνωτερότητας, δύναμης καί ὄχι ἀπόρροια φιλαδελφίας.

Στήν εὐχαριστιακή θεώρηση της ζωῆς, ὅμως, δέν ὑφίσταται ἀνώτερος καί κατώτερος ἄνθρωπος, δέν νοεῖται ρατσισμός, σεξισμός, ξενοφοβία, περιφρόνηση πρὸς τόν μετανάστη, τόν πρόσφυγα, τόν ἐτερόδοξο, τόν ἀλλόδοξο. Στήν χριστιανική κοινωνία ζοῦμε τήν προσευχή καί τήν ἀγάπη, μέ τήν ἐλπίδα της κοινῆς πίστεως, της μελλοντικῆς μετοχῆς καί ὅλων ὅσοι ἀκόμη δέν ἔχουν γνωρίσει τόν ἀληθινό Θεό στό κοινό ποτήριο, στή σωτηρία, στή σχέση μέ τό Χριστό. Δέν εἶναι γνώμονας ἡ ὅποια ἀριθμητική αὔξηση τῶν Ὁρθοδόξων, μέ συνεπακόλουθο τήν αὔξηση της ἐπιρροῆς μας στόν κόσμο, ἀλλά ἡ ἐπιθυμία καί ἄλλοι νά γνωρίσουν τήν Ἀλήθεια.

Γι' αὐτό καί ἡ μεγαλύτερη ἀλλοτρίωση στόν ἐκκλησιαστικό τρόπο ζωῆς εἶναι ὅταν δοῦμε τήν σωτηρία ὡς καθαρά ἀτομικό γεγονός. Ὅτι δηλαδή σωζόμαστε στην ἀτομική μας σχέση μέ τόν Θεό, ἐφόσον τηροῦμε τίς ἐντολές Του, ἐφόσον κάνουμε τίς καλές μας πράξεις, ἐξομολογοῦμαστε γιά τίς ἁμαρτίες μας ἢ κοινωνοῦμε τακτικά. Ἡ σωτηρία εἶναι ἐκκλησιαστικό γεγονός. Δέν σωζόμαστε χάρις στά ἀτομικά μας ἔργα, ἀλλά χάρις στην ἔνταξή μας στό Σῶμα της Ἐκκλησίας. Ὅσα ἔργα κι ἂν κάνουμε, ὅσο ἅγιοι καί νά εἴμαστε ἀτομικά, δέν μπορούμε νά λησμονήσουμε ὅτι «*Εἷς Ἅγιος, εἷς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς*»¹². Ὅτι δέν μπορούμε νά εἴμαστε εὐχαριστημένοι ἂν σωζόμαστε μόνοι μας. Ὅτι ἡ ἀτομική μας ἀρετή δέν φτάνει ποτέ στή σχέση μέ τόν Θεό, ἀλλά τά πάντα μᾶς δίδονται δωρεάν ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὅτι μόνο ἡ συμμετοχή μας στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ βίωση της κοινωνίας μέ τόν Θεό καί τόν πλησίον στην Ἐκκλησία, μᾶς ὁδηγεῖ στην υἱοθεσία μας ἀπό τόν Θεό, τούτέστιν στή γνήσια σωτηρία.

Ἀκόμη, πάντως, καί ἂν ἡ κοινωνική ἀνισότητα δέν πάψει νά ὑπάρχει, ἡ

¹² Θεία Λειτουργία Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

ἐλπίδα μας παραμένει στήν Πρόνοια τοῦ Θεοῦ. Ὅταν ὑπάρχει ἡ πίστη, τότε κατανοοῦμε ὅτι ὁ Θεός ἐπιτρέπει ἀκόμη καί τήν φτώχεια καί τήν ἀδικία καί τόν πόνο καί τόν θάνατο, μόνο γιατί ἐπιζητεῖ τήν σωτηρία μας. Ἡ ὅποια δοκιμασία στή ζωή αὐτή, ὑπερβαίνεται χάρις στήν βεβαιότητα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί γι' αὐτό καί ὁ χριστιανός, ἐνῶ ὀφείλει νά μὴν ἀποδέχεται στήν καθημερινότητά του τήν ὅποια ἀνισότητα, δέν μισεῖ τόν Θεό, οὔτε ἀκόμη κι αὐτούς πού τήν προκαλοῦν ἢ τήν συντηροῦν, ἀλλά ἀγωνίζεται ἀπό τό περίσσειμά του ἢ τό ὑστέρημά του καί μέ τήν μετάνοια νά λειτουργήσῃ διαφοροτικά.

Ἐνα ἀπό τά σοβαρότερα κοινωνικά προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ μοναξιά, ἰδίως στούς ἡλικιωμένους ἀνθρώπους. Ἡ σύγχρονη οἰκογένεια ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπό τήν κρίση ἀξιών τῆς ἐποχῆς μας, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀπορρίπτει αὐτούς πού δέν μποροῦν νά προσφέρουν στήν ἀτομική εὐτυχία τῶν μελῶν τῆς ἢ πού εἶναι καί ἐμπόδιο, ἐξ αἰτίας τῶν γηρατειῶν, τοῦ πόνου καί τῆς ἀρρώστιας. Ὡς ἀποτέλεσμα ἔρχεται ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ἡλικιωμένων. Ὁ Μέγας Βασίλειος καί πάλι συστήνει στούς πιστούς νά διδαχθοῦν τήν «ἀντιπελάργωση». Ὅπως οἱ πελαργοί φροντίζουν τοὺς ἡλικιωμένους γονεῖς τους, τοὺς βοηθοῦν νά πετάξουν καί τοὺς στηρίζουν στά γεράματά τους, ἔτσι καί οἱ πιστοὶ ὀφείλουν νά μὴν ἐγκαταλείπουν τοὺς γέροντες καί νά τοὺς ἀνταποδίδουν τίς εὐεργεσίες τοῦ παρελθόντος, ἀκόμη κι ἂν χρειαστεῖ νά θυσιάσουν κάτι ἀπό τήν ἀτομική τους εὐτυχία¹³.

Συνέπεια τῆς ἄρνησης τῆς εὐχαριστιακῆς θεώρησης τοῦ κόσμου εἶναι γιὰ τήν Ὁρθοδοξία καί τό οἰκολογικό πρόβλημα. Αἰτία τῆς μόλυνσης τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἡ ἄλογη ἐκμετάλλευσή του ὅχι γιὰ τήν ἐπιβίωσή μας ἢ ἔστω γιὰ τήν αὐτάρκειά μας, ἀλλά γιὰ τήν ἄνεση, τήν ἀφθονία, τήν πολυτέλεια, στήν ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ τό καταναλωτικό ρεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ἡ Ὁρθοδοξία προτείνει τήν ἄσκησι, τήν παραίτησι ἀπὸ τό δικαίωμά μας νά τρῶμε τά πάντα, νά μετακινούμαστε συνεχῶς, νά στηρίζουμε τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη σέ βιομηχανίες καί προϊόντα πού δέν σέβονται τόν κόσμο. Ἡ Ὁρθοδοξία ζητᾷ ὁ κόσμος νά μὴ γίνεται ἀφορμὴ ἁμαρτίας γιὰ τόν ἄνθρωπο, ἀλλά δοξολογίας τοῦ Θεοῦ, γιὰ νά μπορούμε τελικά νά χαροῦμε ὅ,τι μᾶς ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τήν ὁμορφία του, ἡ ὁποία τείνει νά ἐξαλειφθεῖ.

Ἡ ἔννοια τῆς ἄσκησης ἀποτελεῖ γιὰ τήν ὀρθόδοξη παράδοσι κλειδί πού δίδει λύσι στὰ κοινωνικά προβλήματα. Τὰ ναρκωτικά, ἡ πορνεία, ἡ περιθωριο-

¹³ «Λόγος εἰς τήν ἐξαήμερον», Η', *ΕΠΕ* 4, 318.

ποίηση, τά ψυχολογικά προβλήματα, ό άκρατος ήδονισμός εΐναι έκφράσεις τοϋ άτομοκεντρικοϋ πολιτισμοϋ μας, ποϋ θεοποιεί τό δικαίωμά μας στήν ήδονή, στήν επανάσταση, στήν διαφορετικότητα, στήν ένασχόληση μέ τήν άτομική μας εϋτυχία. Ή κοινωνία μας, άρνούμενη τίς πνευματικές άξίες μέσω τής τηλεόρασης, τοϋ Διαδικτύου καί τοϋ σύγχρονου τρόπου ζωής, σπρώχνει τοϋς ανθρώπους στό κοινωνικό περιθώριο καί, στή συνέχεια, υποκριτικά συμπάσχει μέ τοϋς πεπτωκότες. Ή Όρθοδοξία προτείνει τήν άσκηση ως τόν τρόπο εκείνο ποϋ θά μάς κάνει έκούσια νά μειώσουμε άνάγκες ποϋ δέν εΐναι πραγματικές, αλλά καί νά άρνηθοϋμε νά συμβάλουμε στήν άμαρτία τών συνανθρώπων μας, όντας έμποροι καί πελάτες.

Ή άσκηση φέρνει καί πάλι στό προσκίνιο τό πρόβλημα τής έλευθερίας τοϋ ανθρωπίνου προσώπου. Σέ μιá εποχή ποϋ τά ανθρώπινα δικαιώματα παραβιάζονται συστηματικά, χάριν τής τάξης καί τής ασφάλειας τών πολλών, ή Όρθόδοξη Έκκλησία δέν θά πάψει νά βλέπει τόν κάθε άνθρωπο ως εικόνα τοϋ Θεοϋ. Στήν ανταρσία του εναντίον τοϋ συστήματος καί τής εξουσίας, ή Όρθοδοξία βλέπει τήν τραγωδία τών παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών ποϋ δέν σέβονται τήν έλευθερία τών λιγότερο αναπτυγμένων καί καταπιεζόμενων λαών, ένψ υποκριτικά άνησυχούν γιά τί δική τους. Καί προτείνει τήν άσκηση, τήν παραίτηση δηλαδή από τά δικαιώματά μας χάριν τών άλλων, τών λιγότερο δυνατών, ώστε νά μάς χωρέσει όλος ή γή.

Στήν Όρθοδοξία δέν ισχύει τό κριτήριο τής πλειονοψηφίας, αλλά τό κριτήριο τοϋ σεβασμοϋ στόν άλλο, όποιος κι άν εΐναι. Βασική γραμμή τής πίστης εΐναι ή έτερότητα. Ό άνθρωπος εΐναι ελεύθερος νά υπάρξει διαφορετικά από τόν άλλο. Γι' αυτό καί άρνούμαστε τήν ισοπέδωση, τίς έτικέτες, τά καλούπια. Γι' αυτό καί ή Θεία Λειτουργία τελείται στή γλώσσα ποϋ ό κάθε άνθρωπος κατανοεί. Οί ύμνοι στήν ίεραποστολή μεταφράστηκαν στή γλώσσα τών λαών. Ή παράδοσή μας εΐναι οικουμενική, δηλαδή πανανθρώπινη. Οί κανόνες υπάρχουν παράλληλα μέ τήν οικονομία, δηλαδή τήν επιείκεια καί τήν φιλανθρωπία, κατά τόν αποστολικό λόγο: «τό επιεικές ήμϊν γνωσθήτω πᾶσιν ανθρώποις»¹⁴. Γι' αυτό καί ή Έκκλησία εΐναι ή Έκκλησία τών μετανοούντων, διότι ή μεάνοια άποτελεί τό μεγαλύτερο δώρο τής πίστης.

Ή δομή τών ανθρωπινων κοινωνιών σήμερα δέν αλλάζει μέ τήν επίκληση τής όποιας θρησκευτικής διδασκαλίας. Ή πολιτική τής παγκοσμιοποίησης

¹⁴ Φιλιπ. 4, 5.

ἀρνεῖται νά δεῖ τόν ἄνθρωπο συλλογικά. Ὅσο μέσα στίς λεγόμενες κοινωνίες τῶν πολιτῶν, ὁ κύριος στόχος μας θά παραμείνει ἡ ἀτομική αὐτάρκεια καί εὐτυχία, χωρίς ἐκούσια παραχώρηση μέρους τῶν ἀγαθῶν μας, τοῦ περισσεύματος ἢ τοῦ ὑστερήματός μας, πρὸς τοὺς λιγότερο εὐνοημένους, ὁ ἐκκλησιαστικός λόγος δέν θά ἔχει ἀπίκηση. Ἡ κοινωνία βλέπει τὴν Ἐκκλησία ὡς βοηθὸ στὴν ἀνεπάρκειά της νά διαθέσει πόρους ὑπὲρ τῶν μὴ προνομιούχων, τῶν περιθωριακῶν, τῶν ἀδικημένων. Ἡ ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας ὅμως εἶναι πρωτίστως πνευματική καί εὐχαριστιακή. Γι' αὐτό καί ἡ ὁρθόδοξη παράδοση, χωρίς νά ἀπορρίπτει «τίς ἀγάπες», προτάσσει τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, τό κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ὡς πρωταρχικό μέλημά της. «Ὁὐκ ἀρεστόν ἐστὶν ἡμᾶς καταλείνναι τόν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις»¹⁵. Ἐπομένως, ἡ διακονία τῶν ἀνθρώπων, τὰ γηροκομεῖα καί τὰ ἰδρύματα, τὰ συσσίτια, ἡ ἐλεημοσύνη, τό κοινωνικό ἔργο, ἀποτελοῦν βασικές παραμέτρους τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου, ἀλλά ὄχι τὴν κύρια. Ὅσο ἀγωνιζόμαστε μόνο νά ἐπιδείξουμε τὰ ἔργα μας, γιὰ νά πείσουμε τοὺς κακοπροαίρετους, θά παραθεωροῦμε τὴν βάση τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας, ποὺ εἶναι ἡ ἀγάπη καί ἡ εὐχαριστία.

Οἱ πολλοὶ θά ἐξακολουθοῦν νά πιστεύουν ὅτι ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἓνας θεσμός, ἓνας φορέας κοινωνικῆς προσφορᾶς. Ὅμως «Ἐκκλησία εἶναι ἡ σύναξη στοῦ δεῖπνο τῆς Εὐχαριστίας. Οὔτε ἱδρυμα, οὔτε θεσμός θρησκευτικός, οὔτε διοικητικὴ ἱεραρχία, οὔτε κτίρια οὔτε γραφεῖα καί ὀργανωτικὴ ἄθρωση. Εἶναι ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ συναγμένος στὴν “κλᾶσι τοῦ ἄρτου” καί τὴν “εὐλογία τοῦ ποτηρίου”... Προσλαμβάνει ἡ Ἐκκλησία τόν κόσμον ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καί τοῦ οἴνου –εἶδη συμπεριληπτικά κάθε τροφῆς καί δυνατότητας ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου– καί τὰ ἀναφέρει στὸν Θεό. Ἀναφέρει καί προσφέρει τὴ ζωὴ τοῦ κτιστοῦ στοῦ θέλημα τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς καί εὐχαριστεῖ γιὰ τὴν ὑπαρκτικὴ δυνατότητα αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς ποὺ πραγματοποιήθηκε μέ τόν Χριστό»¹⁶. Στὸν κόσμον ποὺ κληθῆκαμε νά ζοῦμε ἐπιβεβαιώνεται κάθε στιγμή ὁ λόγος τοῦ ἀποστόλου Παύλου: ἡ δύναμις τῆς Ἐκκλησίας «ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται»¹⁷. Ἀκόμη καί μέσα ἀπὸ τὴν ἀποτυχία μας, ὁ Θεὸς δοξάζεται. Γι' αὐτό, ἀφοῦ διαπιστώσουμε τὴν ἀνεπάρκειά μας νά ἀγαπήσουμε καί νά δοξάσουμε τόν Θεό, στή συνέχεια ἄς Τόν εὐχαριστοῦμε γιὰ κάθε εὐλογημένο χάρισμα καί κάθε τέλειο

¹⁵ Πράξ. 6, 2.

¹⁶ Χρ. Γιανναρᾶ, *Ἀλφαβητάρι τῆς Πίστης*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1983, σσ. 184-187.

¹⁷ Β' Κορ. 12, 9.

δῶρο πού κατέρχεται ἀπὸ ψηλά, ἀπὸ Αὐτόν, τόν Πατέρα τῶν Φώτων¹⁸ καί ἕως ἀγωνιστοῦμε, ὅσο μᾶς ἐπιτρέπεται, νά χτίσουμε ἀληθινές κοινωνίες, δηλαδή κοινωνίες μετανοίας, ἄσκησης, ἀγάπης, χριστιανικές.

¹⁸ «Πᾶσα δόσις ἀγαθή καί πᾶν δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστί, καταβαῖνον ἐκ σοῦ τοῦ Πατρὸς τῶν Φώτων», Θεία Λειτουργία Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.